

L'«ART D'ESPUTACIÓ DE FE» EN EL LIBRE DE CONTEMPLACIÓ EN DÉU

MARCEL SALLERAS I CAROLÀ

Estudi General de Girona

Universitat Autònoma de Barcelona

*Presentació*¹

En el pensament d'un autor pot ésser tan fonamental i característic *que* pensa com la *manera* de pensar-ho. En aquest segon aspecte és decisiu com se situa i confronta amb altres concurrents. Per això, podem conèixer més completament el pensament lul·lià deturant-nos en la seva teoria del debat religiós.

En el període medieval, Llull fou, més que una excepció², un exemple

¹ Citarem el *Libre de contemplació en Déu* de Ramon Llull per l'edició en *Obres essencials*, vol. II, Barcelona 1960, Editorial Selecta: i hi remetrem, en el cos del text, indicant capítol i paràgraf. Altrament, contra el que el text autoritzava, ens hem cenyit a les notes que hem considerat més indispensables.

De l'extensa bibliografia sobre missionologia i apologetica lul·lianes, ressaltem: ALTANER, Berthold, «Glaubenszwang und Glaubensfreiheit in der Missionstheorie des Raymundus Lullus», *Historisches Jahrbuch der Görres-Gesellschaft* 48, Münster 1928, pp. 586-610. SUGRANYES DE FRANCH, Ramon, «Ramon Llull, docteur des missions», *Studia monographica et recensioni* 5, Maioricis 1951, pp. 3-44. Íd., «Raymond Lulle: philosophe et missionnaire», *Raymond Lulle* (Les Actes du Colloque sur R. Lulle. Université de Fribourg, 1984) Fribourg 1986, Editions Universitaires, pp. 9-27. Íd., «L'apologétique de Raimond Lulle, vis-à-vis de l'Islam», *Cahiers Fanjeaux* 18 (Islam et chrétiens du Midi: XII-XIV siècles), Toulouse 1983, pp. 373-393. COLOMER, Eusebio, «Ramon Llull y el judaísmo en el marco histórico de la edad media hispana», *Estudios lulianos* 10 (1966), pp. 5-45 i 12 (1968), pp. 131-144. Íd., «Ramon Llull y su actitud frente al Islam y al judaísmo: del diálogo a la polémica», *Actas del V Congreso Internacional de Filosofía Medieval*, Madrid 1979, Editora Nacional, vol. I, pp. 631-639. GARCÍAS PALOU, Sebastián, *Ramon Llull y el Islam*, Palma de Mallorca 1981. URVOY, Dominique, *Penser l'Islam* (Les pré-supposés de l'«Art de Llull»), Paris 1980, Librairie Philosophique Vrin. VALVERDE, Bienvenido, «Actualidad del método luliano en sus diálogos con musulmanes», *Estudios lulianos* 5 (1961), pp. 200-202.

² La literatura apologetica, i fins proselitista, fou freqüent entre cristians (cf. CARRERAS Y ARTAU, Tomás y Joaquín, *Historia de la filosofía española. Filosofía cristiana de los siglos XIII al XIV*, vol. I, Madrid 1939, pp. 43-54, i COLOMER, Eusebio, «Der Friede unter den Religionen nach Nikolau von Kues», *Mitteilungen und Forschungsbeiträge der Cusanus-Gesellschaft* 16, Mainz 1984, Matthias-Grünwald-Verlag, pp. 82-83, entre altres) i entre musulmans i jueus.

destacat per la seva dedicació diversificada i nombrosa, oral i escrita. Evocar-lo en unes Jornades de Filosofia Catalana centrades en el debat inter cultural als segles XIII-XIV és ineludible: no sols sosté controvèrsies de fet, sinó que n'elabora la teoria, així en els aspectes doctrinals com en els metodològics.

Efectivament, en el *Libre de contemplació en Déu*, titula el capítol 187: «La mellor e pus vertadera manera d'esputació de fe». El qual pot ser complementat pel 216 («Manera de fer entendre raó a adversari») i pel 362 («Art e manera en l'esputació d'afermació o negació vera»). Ens hi proposa l'esbós d'una autèntica «art d'esputació de fe», que, així global, no formalitzarà «artísticament» més endavant, i que, per tant, restarà única com a tal³, per bé que sense poder atribuir al terme «art» el sentit més tècnic que assumirà a partir de l'*Ars compendiosa inveniendi veritatem*⁴.

En aquesta «art d'esputació de fe», hi buida tota la seva experiència, definitiva en molts trets, de convivència i de disputacions amb els jueus i musulmans mallorquins⁵. Els estudiosos⁶ assenyalen tres etapes en l'actitud de conversió i de controvèrsia de Lull: una d'inicial, polida, amable, cortesa⁷; una segona, després de la rude presa de contacte amb l'islam nordafricà (1292-1307), aspra i violenta, en què no exclou i fins propugna el recurs a la coacció i a la croada⁸; i una tercera, coincident amb la seva quarta estada a París (1309-1311), encara més abraonada i impacient, en què àdhuc reclama insistentment el concurs del braç secular⁹. Com és de preveure, nosaltres no més serem testimonis de textos corresponents a la primera.

El *Libre de contemplació en Déu* és també la testimoniança d'una evolució en l'incipient pensament lul·lià i en la seva formulació. Com més avancem en la seva lectura, els capítols no sols esdevenen més extensos i més afinats doctrinalment, sinó també més individualment i explícitament estructurats i formalitzats, sobretot a partir del 170¹⁰.

³ Cf. també LLULL, *Doctrina pueril* cap. 83: «De la manera segons la quall los infeels poden ésser convertits a la santa fe christiana» (ed. SCHIB, Gret, Barcelona 1972, Editorial Barcino).

⁴ Com es veu pel mateix cap. 362 referit, ja en el *Llibre de contemplació en Déu* «art» i «manera» (i «mètode», «ciència...») apareixen com a sinònims. D'altra part, la gestació de l'algebrització «artística» pot ésser rastrejada en el *Libre de contemplació en Déu* a partir especialment del cap. 329 (lletres simbòliques) i més encara del 364 (combinatòria i figura-taula); cf. URVOY, op. cit., pp. 323-335.

⁵ «Com ab los infaels hajam participat long temps, e hajam enteses lurs falses opinions e errors...»: *Libre del gentil e los tres savis*, Pròleg (ed. *Obres essencials* vol. 1, p. 1057).

⁶ Per ex., LLINARÉS, Armand, *Ramon Llull*, Barcelona 1987, Edicions 62, pp. 192-211. CRUZ HERNÁNDEZ, Miguel, *El pensamiento de Ramon Llull*, Valencia 1977, (Fundación Juan March - Editorial Castalia), pp. 157-158.

⁷ Per ex., *Libre del gentil e los tres savis*.

⁸ Per ex., *Liber de quinque sapientibus. Disputatio Raymundi christiani et Hammar Sarraceni, Liber praedicationis contra iudaeos, Tractatus de modo convertendi infideles*.

⁹ Cf. les múltiples obres de la seva campanya anti-averroista (MORENO RODRÍGUEZ, Felipe, *La lucha de Ramon Llull contra el averroísmo entre 1309-1311*, Madrid-Palma de Mallorca 1979. IMBACH, Ruedi, «Lulle, face aux Averroistes parisiens», *Raymond Lulle et le Pays d'Oc, Cahiers Fanjeaux* 22, Toulouse 1987, Edouard Privat, Éditeur, pp. 261-282).

¹⁰ Segons l'esquema següent (primer tast del mètode «artístic»): (I) índex dels conceptes a relacionar i combinar tot seguit: de 3 a 9 paràgrafs per regla general (dels 30 de cada capítol); (II)

Doncs bé, el capítol 187 n'és en part una excepció, i ofereix una estructura una mica vaporosa. Per això ens hem atrevit a presentar-lo segons una segmentació no expressament lul·liana. Creiem que podem distingir tres eixos en la que podríem designar estratègia «d'esputació de fe»: psicològic, protocolari, i doctrinal-argumentatiu. Si podem parlar d'un «art d'esputació» lul·lià, és justament perquè hi té en compte tots els aspectes del debat, i tots entesos des del seu sistema doctrinal.

Malgrat les possibles aparences contràries, més aviat simplificarem i seleccionarem de l'exposició lul·liana, sens dubte més rica i matisada, àdhuc en la seva brevetat i concisió.

ESTRATÈGIA PSICOLÒGICA

1) *Primera tàctica: estimar i fer-se estimar*, «car amor és cosa qui concorda enans dos hòmens contrastants, e per lo concordament que l'amor fa, s'avenen e s'acorden lurs remembraments e lurs enteniments» (216, 9 i 13-15). És pels avantatges de les discussions menades en un clima d'amistat i de simpatia, però, més encara, per la seva teoria de la concordança o harmonia entre les «vertuts» de l'ànima: si es dóna acord en les voluntats, se'n seguirà naturalment el dels enteniments.

2) *No imposar l'assentiment, sinó persuadir-lo*: «car és mellor cosa que hom demostre veritat a l'enteniment que no fer atorgar veritat a home qui no haja son enteniment endreçat ni certificat en veritat» (187,22). Queda clar que Llull preté «convèncer, no vèncer»¹¹. En la disputa, per més que no puguem deixar de banda els components afectius, el decisiu es resol en l'enteniment, per les argumentacions. Advertim que, en aquesta perspectiva intel·lectual, no sols seria forçar l'enteniment fer-ho des de fora de l'individu, obtenint el seu assentiment exteriorment pel mitjà que sigui, violent o no, sinó també fer-ho des de dintre, interiorment, és a dir, des de la voluntat, com és el cas de la fe¹². Finalment, es dóna a entendre igualment que en les qüestions de fe l'enteniment pot disposar de demostracions no sols suficients, sinó obligants: seran les «raons necessàries».

3) *Mantenir l'enteniment lliure de constrenyiment*, cadascuna de les parts, «car natura és d'enteniment que no entén si franc no és» (187, 8): només hi han d'ésser conclusivament decisives la veritat i la seva demostració. Per això, és imprescindible: a) Abordar la disputa amb *intenció epistemològica-ment recta*, a saber, «ab esguardament a veritat» (187,1). En el debat, sobretot religiós, no es tracta de «tenir raó» o de «derrotar» l'adversari, sinó de servir la veritat. Llull denunciarà vigorosament la pràctica de l'argumentació

exposició i desenrotllament: entre 26 i 20 paràgrafs; (III) coda final: habitualment el paràgraf 30.

¹¹ «Son but essentiel est de convertir, en s'adressant premièrement à l'intelligence» (SUGRANYES, «Raymond Lulle: philosophe et missionnaire», op. cit., p. 20). Per bé que sí que vol «vèncer» amb les «armes entel·lectuals o espirituals» (argumentació, exemple, martiri): cf. infra, Epíleg.

¹² «L'enteniment com segueix les carreres de fe, adoncs s'ix de sa natura e aclina's a seguir volentat» (244, 18; cf. també 365, 20). «L'enteniment que ànima ha per volentat pot ésser ver o fals, car per sobre voler ha hom creença que entena ço que no entén» (244, 3).

sofística¹³. Darrera, hi endevinem la condemna de la lògica merament dialèctica i la vindicació de l'ontològica, és a dir, la concordança necessària per natural entre lògica i ontologia, al límit en la línia parmenidiana segons la qual només és demostrable l'ésser; b) I «si la veritat és menysconeguda o desviada per *sobre animositat o per poca*» (187,6)¹⁴, *rectificar i ajustar* aquesta. No s'accedeix a la veritat, sense fervor proporcionat.

4) Saber *triar el lloc i el temps més propicis* per «donar a entendre a son enversari o a son escolà (alumne) alguna cosa» (216,28), car l'enteniment d'home, «frèvol cosa e mesquina», «no és aparellat en tots llocs ni en tots temps a entendre», «e si no-ho entén en un temps, possívol cosa és que ho entena en altre» (id.), i el mateix amb el lloc. Llull matisa l'exigència de puresa intel·lectual de la discussió amb la rellevància reconeguda al context temporal-espacial per retre-la fructífera.

5) Ésser *perseverant en la demostració*, car «enteniment d'home no pot haver gran subtilitat sinó per longa continuació que hom haja de recordar e entendre e voler..., e per molt mostrar e significar són les coses possívols a ésser sabudes e enteses» (216, 29). L'èxit de la insistència, en Llull, no es basa en la capitulació per esgotament, per exemple, sinó combinadament en l'«assubtilament» de l'altre, i en la irresistibilitat, almenys a llarg termini, de la veritat.

6) *Saber reposar* de la discussió, «per ço que son lassament (de la sensibilitat) no sia embargant ni empatxant sa entel·lectuïtat», «car per moltes paraules és home treballat e oblidós e innovent» (187,29). Caldrà, doncs, saber concertar la porfídia adés recomanada amb aquesta necessitat de descans.

7) Tenir ben present la *condició intel·lectual i cultural* de l'adversari o errant: si és pec, de «gros enteniment», «molt mills lo porrà trer de sa error ab auctoritats e ab miracles de sants», «car home de gros enginy pus prop és de fe que de raó»; si és subtil, entenenent, «ab raons o arguments naturals» (187, 10-12). En aquest estadi, Llull contraposa la simple fe dels pecs amb la intel·ligència de la fe, l'emblemàtic *intellectus fidei* anselmià¹⁵, dels subtils. Però, ara com ara, només en subratllem la tàctica ben diversa segons la condició i preparació del contrincant.

¹³ «Convé que s'acorden que no vagen segons manera de sofismes ni de falsies...» (187,7). «Los hòmens qui no volen atorgar veritat en la disputació e fan sofismes e falsies per tal que fugen e que no donen semblants que sien vençuts ne confuses, aquells, Sènher, han desordenada entenció, car ells no disputen per demostrar veritat ni per rebre veritat...» (187, 23). «Natura és, Sènher, d'enteniment que s'endrea enans ab poques paraules significants moltes raons, que no fa ab longues paraules e ab poques raons significades per supèrflues paraules» (216, 19; també 216, 20). «Com hom, Sènher, fa faulàcies ni parla ab sofismes ni ab paraules dobles per amagar veritat e per demostrar falsetat, adoncs no assubtila hom a son enversari son enginy, enans li rebava hom son enginy e'l li engruixa» (216, 21).

¹⁴ «Animositat» val tant com «coratgia», «fervor», «voler» (sobre o poc) en el *Libre de contemplació en Déu*.

¹⁵ «Negligentia mihi videtur, si, postquam confirmati sumus in fide, non studemus quod credimus intelligere» (ANSELMUS, *Cur Deus homo* I, 2, *Obras completas de San Anselmo* Madrid 1952, La Editorial Católica - Biblioteca de Autores Cristianos, vol. I, 746).

ESTRATÈGIA PROTOCOLÀRIA

Subsumim sota aquesta rúbrica les regles formals que, segons Lull, han de regir la disputació. Són escasses, disperses, no sistematitzades, però suficients per palesar pràctica i experiència en la qüestió.

1) La primera tàctica, tan decisiva com celebrada, és la *concertació prèvia*: «que hom se concord e s'avenga ab son adversari en aquelles coses qui són comunament atorgades e creegudes per tal que en aquelles pusca hom fer sos arguments e demandes» (187,1). L'objectiu de la disputa lul·liana no és primàriament el duel o torneig intel·lectual, ni l'apologètica, sinó sobretot el debat proselitista, la conversió de l'altre a les conviccions pròpies. Cal, doncs, partir d'uns punts que l'altre admeti, i que alhora siguin propis, és a dir, compartits. Sols és factible l'acord final partint d'un acord inicial. És el que farà amb els musulmans i jueus, argumentant des de doctrines compartides almenys pels sectors d'aquells més afins a ell¹⁶. Però, ben característicament, tendirà, ja d'entrada, a intepretar aquests punts pretesament coincidents des del seu sistema, i a donar per suposat que l'altre comparteix també la seva interpretació¹⁷. Semblaria que, amb el principi del punt de partida compartit, aparentment tan neutre i pràctic, potser sense ni advertir-ho, infiltrava subreptíciament en el camp contrari el seu cavall de Troia. Amb tot, el mètode confessat de Lull cercava de reduir l'altre a la fe pròpia, provant-li que aquesta se seguia o era implícita en els postulats comunament acordats, és a dir, que l'altre no n'extreia les conclusions o supòsits adequats, cosa que li aprenia Lull.

2) Entre els acords a concertar, a part els doctrinals (cf. infra), n'hi ha un de prou revelador: convenir «sobre esputar per auctoritats o per raons naturals» (187,3). «Per auctoritats» serà més apropiat amb els correligionaris i amb els homes pecs, ignorants, d'enteniment groixut. «Per raons o arguments naturals», serà adient amb els infidels, que no comparteixen les «auctoritats» de la fe pròpia, i amb els homes subtils, d'intel·ligència sagaç i culte. Com és sabut, Lull s'especialitzarà en l'«esputació» per raons, més exactament, «per raons necessàries».

3) També «cové-se que *lo temps sia egualment partit* entre abdues les parts per tal que cada part pusca demostrar o defendre en aquell temps ço que li és necessària cosa a demostrar o a defendre» (187,4). És la «igualtat d'oportunitats».

4) Una altra directiva, que traeix l'afany de tenir ben controlat el procés de la discussió, de no deixar que l'adversari «s'escapi», és *fixar per escrit* els passos principals del debat, concretament, per exemple, «l'acord sobre auctoritats o raons» (187,3), i «ordenar l'esputació a esguardament del vostre acabament» (187,3)¹⁸.

¹⁶ Com l'existència d'un Déu creador, les perfeccions o dignitats divines (*sefirot* hebraics i *hadras* islàmics), la teoria elemental...

¹⁷ A vegades, àdhuc algun interlocutor musulmà, en els diàlegs lul·lians, raona «artísticament», lul·lianament.

¹⁸ En aquesta línia, *Disputatio Raymundi christiani et Hammar sarraceni* és presentat com a

5) Finalment, recollim que «necessària cosa és que a la fi de la disputació (l'home qui és en veritat) *concloa a son adversari veritat*» (187, 25). És a dir, veritat en el punt d'arribada com en el de partida¹⁹ i en la intenció.

ESTRATÈGIA DOCTRINAL I ARGUMENTATIVA

Considerem que podem ésser més sumaris en aquest apartat, perquè és el més abordat i conegut.

1) *Coneixements previs lèxics i temàtics*: «com s'esputa ni's contrasta ab altre en alcuna art o ciència, cové que hom haja coneixença dels vocables e de les coses on aquella art o ciència se determena» (216, 4). De la mateixa manera que no té perspectives favorables una discussió sense acords previs, tampoc sense coneixements idonis. Aquesta previsió, aparentment tan sensata com inòcua, és arriscadament ambigua: quants i quins són aquests coneixements previs indispensables? qui els decideix? De fet, Lull propendeix a entendre'ls més aviat amb generositat, tanta que a vegades sembla que suposa en l'altre notícia, i fins acceptació, de bona part del sistema propi²⁰. D'altra part, també palesa la propensió a modelar la disputa cultament, val a dir, no per als estúpids o ignorants.

2) La «manera de fer entendre raó a adversari» (216) és «aguar e *assubtilar l'enteniment de son adversari*» (216,2). «Car qui vol a son enversari endreçar ni assubtilar son enginy, cové que s'esforç aitant com pusca que li faça venir son enteniment de potència en actu» (216,1). Tot el capítol 216 és, quasi exclusivament, un inventari, a bastança extens, de totes aquelles matèries en les quals i per les quals s'aconsegueix l'assubtilament de l'altre²¹.

3) Aquest assubtilament i les demostracions cal que vagin *més per les coses intel·lectuals que per les sensitives* (216,3 i 26, i 187, 27), puix, ultra que en aquelles, per la peculiar concepció de connaturalitat jerarquitzada de les relacions entre realitat i pensament, hi ha més veritat, són així mateix les exclusives del coneixement verament religiós o teològic²². De fet, només té sentit, en aquest context, ocupar-se de les coses sensuales com a escala vers les intel·lectuals (216,6).

transcripció posterior, de memòria, d'un debat real (cf. *Opera Omnia*, ed. Salzinger, Frankfurt/ M 1965, vol. IV, p. 476).

¹⁹ «Aquell qui és en veritat és pus digne que les primeres paraules sien sues e les darreres, que no és aquell qui és en falsetat...» (187, 26).

²⁰ Cf. immediatament, paràgraf (2) i nota 19.

²¹ Algunes mostres: «en les coses sensuales e intel·lectuals» (216, 3); «primer en les coses generals e après en les especials» (216, 5-7); «per comparacions pròpies, naturals, substancials, més que per impròpies, accidentals, no naturals» (216, 8); «pel coneixement de les cinc generalitats (predicables) e dels deu predicaments» (216, 10); «ab demostració de les cinc potències, tres vertuts principals, tres començaments, dos entencions, dos moviments» (216, 11); «per fer remembrar les coses plaents, pus leugeres a entendre» (216, 13); ensenyar a distingir les proposicions absolutes-condicionals, negatives-afirmatives, universals-particulars (216, 26), actu-potència, forma natural-accidental (216, 27); «fer remembrar la vostra bonea» (216, 30).

²² «Qui vol a son enversari endreçar son enginy, cové que'l faça franc de la potència sensitiva e que'l sotsmeta a la racional...» (216, 17). «Quan (la imaginació) és pervenguda a la racional potència, adoncs és pervengut l'enteniment en son loc en lo qual és poderós e endreçat a entendre» (216, 22).

4) «No és nulla manera on tan leugerament pusca hom a son adversari endreçar son enteniment, com fa si hom li fa *encercar possibilitat* en aquelles coses que li paren impossívols» (187, 30). La possibilitat o impossibilitat seran sempre nuclears en l'argumentació lul·liana, com a preparació per a la prova positiva definitiva, la per necessitat o per «raons necessàries»: provarà la impossibilitat de les posicions de l'adversari i la possibilitat de les pròpies, recíprocament complementàries. Això valdrà, com és previsible, particularment de la Trinitat i l'encarnació divines: la resistència capital dels infidels raurà en considerar-les impossibles²³, i això caldrà capgirar en primer lloc.

5) I aterrem en el fonament i l'eix de tota l'argumentació lul·liana sobre Déu, d'arrel inconfusiblement anselmiana també²⁴, entre altres: serà vera tota afirmació o negació (cf. cap. 362) que impliqui el màxim acabament o perfecció en Déu, en els seus atributs o dignitats, en la significació o demostració que les criatures, en aquest model exemplarista radical, procuren de Déu i de les seves perfeccions (187,28): «pot hom *endreçar e ordonar sa disputació esguardant el vostre acabament* e que reeba e dó totes les proposicions qui sien significants vostre acabament e que no reeba ni aferme nulla proposició qui dó significat de defalliment en vostra acabada essència» (187, 15). «Enaixí les vostres propietats e les vostres vertuts signifiquen qual cosa és vera ni qual cosa és falsa» (187, 21). I aquest serà el criteri inapel·lable per fallar sobre la veritat d'una *lig* o fe, sobre quina és la més vera²⁵: «tota hora haurà hom esguard qual és aquella lig ni aquella fe per què la vostra bonea ni'l vostre acabament se demostre mills en les creatures» (187, 28). Per més imparcialment o neutrament que s'ofereixin les creences confrontades²⁶, no es pot dubtar ni un moment de quina considera Llull la «més vera»: la imparcialitat és només metodològica i aparent, per cortesia o tàctica. Anselm, de la concepció de Déu com a ésser perfecte, en deduí necessàriament la seva existència²⁷. Llull també²⁸, però, endemés, i ben diferencialment²⁹, n'in-

²³ «Car los infeels afermen en lo començament impossibilitat de trinitat com hom lur vol provar trinitat, per açò no la poden entendre, car lur enteniment no pot veer ni saber sinó encercant ab possibilitat» (246, 28; més 246, 29-30). Cf. cap. 175: «Com home ha apercebiment e coneixença d'aquelles coses qui són posívols e d'aquelles coses qui són impossívols».

²⁴ Posar com a principi lògic-ontològic la majoritat o perfecció absoluta de Déu, i deduir-ne l'existència, creació, omnipresència, justícia, simplicitat, eternitat, immutabilitat... (ANSELMUS, *Monologion*, *Obras completas de San Anselmo* c.: vol. I, 192 ss.).

²⁵ «Més vera», pels «punts compartits»: Llull reconeix veritat, parcial, incompleta, en l'islam i en el judaisme. Cf. cap. 188.

²⁶ Per ex., en el *Libre del gentil e los tres savis*, però en el Pròleg (*Obras essencials* c.: vol. I, 1067) deixa ben clar: «com... hajam enteses lurs (dels infidels) *falses opinions e errors...*» (curiosa nostra).

²⁷ ANSELMUS, *Monologion* I i *Proslogion* II-IV, *Obras completas de San Anselmo* c.: vol. I, pp. 192-196 i 366-370.

²⁸ Cf. COLOMER, Eusebio, «El ascenso a Dios en el pensamiento de Ramon Llull»: íd., *De la Edad Media al Renacimiento*, Barcelona 1975, Editorial Herder p. 72.

«En lo començament de la disputació cové afirmar e creure que vós sòts en ésser» (187, 13).

²⁹ Mitjançant la teoria exclusiva dels «correlatius», per exemple. Cf. GAYA ESTELRICH, Jordi, *La teoría luliana de los correlativos. Historia de su formación conceptual*, Palma de Mallorca 1979.

ferirà la mateixa Trinitat, i, a remolc d'ella, els altres articles o dogmes de la fe cristiana.

ACOTACIONS I CONCLUSIONS

Pretenem subratllar o explicitar alguns dels supòsits i postulats més rics de conseqüències d'aquesta «art d'esputació de fe» lul·liana, els quals restaran essencialment immo­dicats al llarg de tota la seva producció, potser llas­trant-la, i, així, contribuint a fer més intel·ligible l'anomenat fracàs³⁰ de la seva apolo­gètica.

1) La convicció que hi ha veritat, i que aquesta és necessàriament objectiva i única, involucra aquestes dues altres: primera, que *ell ja es troba en possessió de la veritat*³¹, parcialment almenys perquè ell està en la fe plenament vera: hiperbòlicament, es podria dir: a la identificació entre ontologia i lògica, s'hi suma la identificació entre el seu pensament i la veritat: sempre es tracta de dur l'altre a la seva veritat; i segona, que *l'adversari o rival es troba en l'error*, en la mesura que contradiu o discrepa d'ell, que participa d'una fe errònia³². No es proposarà, en definitiva, un intercanvi, una complementarietat en la recerca de la veritat: en relació amb aquest punt, s'ha parlat d'imperialisme o colonialisme religiós³³. Això concorda amb el menyspreu que traspuen els textos per a ús dels cor­religionaris cristians contra, per exemple, l'Alcorà i Mahoma³⁴.

Ja es veu amb quina facilitat Llull identifica o confon la veritat subjectiva amb l'objectiva, només en el seu cas o en el de la seva religió, és clar. Amb el que revela que argumenta des d'una concepció veritativa, i no interpretativa, del coneixement. Per això, el seu ideal, model i horitzó no poden ésser sinó uniculturals, unireligiosos³⁵.

2) Una altra suposició és considerar *la veritat com a irresistiblement evident*, com a indefectiblement intel·ligible i persuasiva per les seves forces i diafanitat pròpies³⁶. Tal és la connaturalitat entre enteniment i veritat, que

³⁰ «Absence de résultats pratiques de ces controverses» (SUGRANYES DE FRANCH, *Ramon Llull, Docteur des missions*, c., p. 22).

³¹ I «la ferme conviction de l'infalibilité de ses arguments» (ídem, p. 23).

³² Les conseqüències i les manifestacions abunden: l'actitud de Llull en la disputació serà ben­volent, però polèmica; plantejarà un diàleg lleial, però animat d'un afany vigorós de proselitisme (cf. SUGRANYES DE FRANCH, *Ramon Lulle: philosophe et missionnaire*, c., p. 18).

³³ URVOY, *Penser l'Islam*, c., p. 171.

³⁴ És ben característic que aquest desdeny, sagaçament i polidament evitat en els escrits orientats als sarraïns, esclata vehement en els textos interns, per a ús dels cor­religionaris (cf. URVOY, op. cit., pp. 172-173).

³⁵ «Com en tot lo món no sia mas un lenguatge, una creença, una fe, per conseqüent un papa...» (LLULL, *Libre de Evast e Blanquerna*, cap. 94 (ed. Els nostres clàssics, Barcelona 1947, Editorial Barcino, vol. II, p. 244).

³⁶ «Natura és de veritat que sia pus forts en l'ànima arraigada, que falsetat; com sia cosa que veritat e ésser se concorden, e falsetat e no ésser. E per açò, si era falsetat fortament combatuda per veritat e per molts hòmens e continuament, convenia de necessitat que veritat vencés falsetat, e majorment com falsetat no haja nulla ajuda, pouca ni gran, de Déu, e veritat sia totes vegades ajudada per la divinal virtut...» (LLULL, *Libre del gentil e los tres savis* llib. IV art. 12, *Obres essencials*, c., vol. I, 1137). «Pus que l'enteniment sia tocat ni ferit ni nafrat de veritat, la

aquell ha d'ésser necessàriament receptiu a aquesta, només que li sigui adequadament presentada. Les «raons necessàries» ho són també perquè fan necessari l'assentiment de l'intel·lecte. I el mateix s'escau amb la intenció: la veritat, almenys la religiosa, no pot resistir-se a qui la propugna ni a qui s'hi disposa amb rectitud.

Quan un discorre d'aquesta manera, no sap explicar-se la fe presumidament errònia dels altres si no com a efecte d'una actitud viciosa, de simulació, o bé d'ignorància³⁷. És, lògicament, el que Llull suggereix en aquest estadi de la seva obra, i el que ulteriorment, amb candor i franquesa, formularà, no com una especulació teòrica, sinó com una experiència personalment comprovada: «illi (sarraceni) qui sunt magistri inter ipsos in scientia in fide Macometi non credunt quia ipsius errores bene advertunt»³⁸, i, pel que fa als indoctes, aquests pròpiament «no saben», ignoren, ja que s'acontenten creient, seguint «auctoritats» (187, 21).

3) Aquests supòsits d'ordre més aviat epistemològic reposen sobre un principi ontològic encara més cardinal i comprensiu, que fa valer en i entre tots els àmbits: el de concordança, *connaturalitat* o proporcionalitat³⁹. Originalment i en propietat atribuït a Déu i als seus atributs, l'estén fins a universalitzar-lo. Hi haurà conseqüentment connaturalitat entre pensament i ésser, entre veritat i demostració, entre enteniment i veritat, entre enteniment i voluntat... I així, per exemple, el valor de veritat d'un coneixement o el demostratiu d'un raonament vénen determinats per l'objecte, i les proves més necessàries no poden ésser sinó les referides a l'ésser més ésser, més ver i més necessari, i encara a la dimensió més essencial i substancial d'aquest, la Trinitat⁴⁰.

consciència aporta en actu la veritat en l'atorgament de la paraula» (187, 24). «La veritat és pus forta que son contrari» (346, 13; també 364, 19 i *Doctrina pueril*, cap. 83, ed. c., p. 197).

³⁷ Perquè, al límit, i lògicament, l'error i la falsetat (= no ésser, cf. nota 36) no poden ésser pensables ni creïbles.

³⁸ LLULL, *Libre de Passatge (Quomodo Terra Sancta recuperari potest)*, ed. RAMBAUD-BUHOT, Jacqueline, *Opera latina Beati Magistri Raimundi Lulli*, Mallorca 1954, vol. III, 97. «Aquells (sarrains) qui són savis, per força d'argument no creen en Mafumet, ans tenen a nient l'Alcorà» (LLULL, *Desconhort* 28, ed. Els nostres clàssics (*Poesies*, Barcelona 1928, Editorial Barcino, p. 83).

³⁹ «El paralelismo entre el *modus essendi* y el *modus cognoscendi* como presupuesto básico del Arte» (MENDIA, Benito, «En torno a las razones necesarias de la Apologética Luliana», *Verdad y vida* 8 (1950) 29). «Lulls Überzeugung, dass Gott begreifbar sei, hat ihren tiefsten Grund in jenem für jede idealistische Philosophie zentralen Theorem von der ontologischen und gnoskologischen Korrespondenz» (HOSLE, Vittorio, «Einführung»: LULLUS, Raimundus, *Die neue Logik* (Lógica nova), Hamburg 1985, Felix Meiner Verlag, p. XXVIII).

⁴⁰ «Intellectus certius attingit supradictam distinctionem (personarum in Divina Trinitate), quam quando intelligit, quod triangulus habet tres angulos» (LLULL, *Disputatio Eremitae et Raimundi super aliquibus dubiis quaestionibus sententiarum Magistri Lombardi*: íd., *Opera omnia*, ed. Salzinger, Ivo, Frankfurt/M. 1965, vol. IV, 228). «Si era cosa que l'enteniment no agués possibilitat de entendre los articles (de la fe), seguir sia que la ànima auria major possibilitat de entendre les coses ab qui menys se cové a demostrar e a significar, e que agués major impossibilitat de entendre los objects pus nobles los quals mills significa e demostra: e assò es impossíbol» (LLULL, *Libre de demostracions* I, 2, *Obres de Ramon Llull*, Palma de Mallorca 1930, vol. XV, p. 9).

EPÍLEG

Desitgem no haver traït, o almenys distorsionat massa, amb la nostra exposició i exegesi, el pensament de Llull sobre l'«art d'esputació de fe», i paral·lelament haver recítxit a reproduir-ne, mal que sigui a claps, bona part de la seva completud i pertinència, sobretot tenint compte de l'època, i també de la seva problemàticitat.

Gosaríem compendiar les aportacions lul·lianes en la seva proposta de rellevar, en la confrontació entre les religions, les «armes sensuales» per les «espirituales»⁴¹, la croada bèl·lica per la controvèrsia, i d'articular aquesta segons el model d'un intercanvi racional tan rigorós com civilitzat.

Sembla, però, que Llull no acaba d'entendre-la com un diàleg en pla d'igualtat (aquesta és impensable entre la veritat i l'error), perquè, en últim terme, resta insuperablement captiu d'una epistemologia excloentment conaturalista.

Si la seva disposició originària, francament dialogant i deferent, podria ésser interpretada com un reflex de la crisi i del fracàs històrics, fàctics, de la institució de les croades i del que encarnen en la confrontació amb els infidels, la seva rectificació ulterior vers posicions d'enduriment i de recurs a la coacció física o política pot molt bé delatar els de la seva coacció missionera i apologetica, en derivar i replegar-se així d'unes perspectives més idealitzades i teòriques a altres de més realistes i pràctiques (!).

⁴¹ Cf. CARRERAS ARTAU, Tomás & Joaquín, *Historia de la filosofía española. Filosofía cristiana de los siglos XIII al XV* Madrid 1939, vol. I, 619, i SUGRANYES DE FRANCI, *Raymond Lulle: philosophe et missionnaire*, c., p. 18.

MARCEL SALLERAS, *L'«art d'esputació de fe» en el «Libre de contemplació en Déu» de Ramon Llull.*

És prou conegut el protagonisme de Llull en el debat intercultural del segle XIII, per la seva assídua actuació apologètica i polèmica, oral i escrita, amb els musulmans i jueus, i amb els averroistes parisencs. Però potser ho és menys la teorització que n'esbossa en el capítol 168 de la seva magna obra inaugural, el *Libre de contemplació en Déu*: una autèntica normativa o «art d'esputació de fe» en els aspectes psicològics, en els protocolaris, i en els doctrinals i argumentatius.

Aquesta «art», un de tants anuncis de la que tot seguit formalitzarà reiteradament, interessa perquè, bé que sols esbossada, és única en la seva globalitat d'aspectes, i perquè permet copsar algunes de les suposicions i implicacions que acompanyaran Llull al llarg de tota la seva obra.

MARCEL SALLERAS, *The «art of disputation of faith» in the «Book of Contemplation of God» by Ramon Llull.*

The protagonism of Llull is well-known in the intercultural debate of the XIII century, because of his permanent apologetic and polemic action, both oral and written, with the Moslems and the Jews and with the Parisian Averroists. It is perhaps less-known, the theorization that is outlined in Chapter 168 of his great first work, the *Book of Contemplation of God* (el *Libre de contemplació de Déu*): it is a real method in the «art of disputation of faith» in its psychological, doctrinal and argumentative aspects and its protocol. This «art» —wich is a foretaste among many others of the kind of «art» he will afterwards repeately formalize— is of interest because, even though it is only an outline, it is unique in its global aspects, and because it allows one to get an idea of some of the suppositions and implications that will accompany Llull throughout all of his work.